

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XXVIII. De Vulcano; qui idem est Mars, & Hercules.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

Nunc Luna ipsa quod tandem habuerit apud priscos Germanos vocabulum, videndum est. Patrio sermone hodiè dicitur, variantibus dialectis, superioribus *Moon*, inferioribus omnibus *Maen*, sive *Maen*; Danis *Maene*, sive *Moone*; Svedis *Mane*; & interdum cum Laponibus *Man*; Anglis in Britannia *Moone*; quod effertur ferè ac si Germanicè scriberes *Munn*, sive *Mün*. omnibus est vocabulum monosyllabon; nisi quibus A vel E in fine apponitur. Plerique popularium meorum desumptum id arbitrantur ex nomine *MANNI*; quem *TURONIS* filium ex antiquis Germanorum carminibus memorat Tacitus. Verùm hi quàm sint falsi, jam suprà, cap. ix, satis liquidò patuit: ubi *Mannum* esse *Adamum*, documentis probatum est gravissimis. Mannum verò pro deo habuisse priscos Germanos, ne carmina quidem eorum apud Tacitum testantur. Antiquissimum illud esse Lunæ vocabulum, ex *Asià* unà cum gente in Celticam translatum, equidem haud dubito; quando Græcorum etiam vetustissimis idem sidus dictum est *Μῶν*. unde etiam mensis Græcis dictus est *Μῶν*: quem nos adpellamus, superiorum dialecto *monat*, inferiorum *manet*, & contractè *maent*; Svedorum *manat*, Danorum *maanet*, & *mooned*; Anglorum *moneth*. Quin ipsorum quoque Latinorum mensis hinc originem vocabuli cepit. ridiculum certè est, quod Cicero, in dicto lib. 11 de naturâ deorum, tradit, inde *menses nominatos, quia mensa spatia conficiunt*. Slavorum quoque nationes ex eodem illo fonte, Poloni suum *miesiac*, Bojohæmi *mesyc*, Slavi *messec*, habent; & sic reliqui, pro suâ quique dialecto paululum variantes. Hoc autem Slavorum vocabulum ex eadem origine sic formatum videtur, uti *Aeolum* *μῆς*. At, quum ex Græcis *Dores* aliorum *μῶν* pronuntiarint suâ dialecto *μῆνα*; quid mirum, Celtas quoque dixisse *MANA*? quod Laponibus atque Svedis etiam nunc manet. reliqui id ratione dialectorum postmodum variaverunt. Ab hujus igitur nomine proximus à Solis die dictus est dies Germanis superioribus *Moontag*; Danis *Moondag*, & *Maandag*; inferioribus Germanis *Maendach*; Svedis *Mandagh*, Anglis *Munday*.

Atque ita satis jam, abundèque patere existimo, omnium gentium dearum nomina simul ac numina ad unam spectare Lunam; quam solam, ex omnium dearum numero, coluisse Germanos, testatur *Cæsar*, in suprà dicto commentario sexto. Eandem tamen deam, sive idem sidus, variis eos adfecisse adpellationibus, haud aliter atque aliæ per terræ orbem gentes; ex suprà dictis manifestissimè liquet: ubi adpellationes hasce recitavimus: *MANA*, *HERTHA*, *FRIA*, *AESTAR*.

CAPUT XXVIII.

De Vulcano, qui idem est Mars, & Hercules.

CÆSAR, ut sæpiùs jam relatam, belli Gall. comment. VI, de Germanis sic scribit: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* De Sole, ac Lunâ, hæcenus actum est. restat, uti de Vulcano etiam dicatur. Hunc ego eundem esse dixerim, qui Mars, & item qui Hercules existimatus. quod uti commodè probare queam, primo loco demonstrandum erit, Martem eundem esse & Herculem. Magno huic rei argumento est, quòd Martis sidus quibusdam adpellatum fuit Hercules; teste *Plinio*, lib. 11, cap. VI 11: quemadmodum & Mercurii sidus nonnullis dictum Apollinis; quia idem hi duo numen: & Veneris sidus aliis Junonis, aliis Iſidis, aliis Matris deum; ut suprà ostensum est. *Macrobius*, Saturnaliorum lib. 1, cap. XI 1: *Salios autem Herculi, ubertate doctrine altioris, adsignat Virgilius; quia is deus & apud pontifices idem qui & Mars habetur. & sanè ita Menippea Varronis affirmat, qua inscribitur Ἄλλοι ἔτι Ἡρακλῆς. in qua cum de Hercule multa loqueretur, eundem esse & Martem probavit. Chaldaei quoque stellam Hercules vocant, quam reliqui omnes Martis adpellant.* Sed magnum quoque, ac grave super hac re testimonium est *Witichindi*, in *Chronici Saxon.* lib. 1, his verbis: *Secundùm errorem paternum, sacra sua propriâ veneratione venerati sunt: nimirum Martem, effigie columnarum imitantes Herculem.* Coluisse priscos Germanos hoc numen sub duobus diversis nominibus, testis est locupletissimus Tacitus, in libro de Germaniâ, his verbis: *Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* Et *Cæsar*, in prædicto comment. VI, de Gallis: *Martem bella regere arbitrantur.* De Hercule etiam antè dixerat Tacitus, eodem libro: *Fuisse apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.* Cave Herculem hunc intelligas *Alcumenâ* natum: de quo Græci fabulati sunt, omnem eum obisse terrarum orbem. cave item accipias sub hoc nomine *Ninum*, sive *Nimrodum*; qui primus fuit omnium, post terrarum inundationem, bellator, ac monarcha, urbisque *Babylonica*; si *Jose-*

si Josepho credimus, auctor: nam omnem Germani sive Celtæ nostri theologiam suam, jam inde ab eo sæculo habuere, quod inundationem antecessit; ut pluribus argumentis jam dudum patuit; ampliùsque infra passim patebit. sed cave multo maximè, Herculem tibi heic imponi sinas cognomento *Alemannum*; quem vanissimus juxtà atque ineptissimus ille Annius Viterbiensis, in falsis suis sub Berofi nomine commentariis ridiculè confinxit. namque Alemannorum nomen Augusto demum Romanis imperitante natum est; ut infra suo loco ostendetur. Fuit igitur ille HERCULES apud Germanos eadem ratione, quâ THEUTH & MAN eorum fuere origo & conditores, non in Germaniâ, verùm in Asiâ, ante terrarum inundationem. At non ipsi Germani in carminibus suis memorabant, fuisse apud se in Germaniâ Herculem; ut quidam arbitrantur: sed Romanorum quidam auctores; ad quos omnem præcedentem orationem, post vocem *vocentur*, spectare, infra in Tungris docebo. Neque enim Tacitus scribit, *Fuisse apud se & Herculem memorant*: sed, apud eos. Rectissimè de antiquissimo illo Hercule sensit Macrobius, *initio carentem* faciens; à quo postea alii viri, fortitudine ac bellicâ virtute præstantes, nomen traxerunt. Forteis autem fuisse viros, & bellicâ virtute claros, jam ante inundationem, supra, cap. xxv, ex Mosis sacratissimis demonstratum est monimentis. Macrobius verba de Hercule sunt ista, Saturnal. lib. I, cap. xx: *Sed nec Hercules à substantiâ Solis alienus est. quippe Hercules ea est Solis potestas, que humano generi virtutem ad similitudinem præstat deorum. Nec astimes, Alcmena apud Thebas Bæotias natus, solum vel primum Herculem nuncupatum. imò post multos,*

20 *atque postremus ille hac appellatione dignatus est, honoratusque hoc nomine; quia nimia fortitudine meruit nomen dei, virtutem regentis. Ceterum deus Hercules religiosè quidem & apud Tyron colitur: verùm sacratissimâ & augustissimâ Aegyptii cum religione venerantur, utraque memoriam, que apud illos retro longissima est, ut carentem initio colunt. Ipse creditur & gigantes interemisse, cum cælo propugnaret, quasi virtus deorum. Gigantas autem quid aliud credendum, quam hominum quamdam impiam gentem, deos negantem; & ideò astimatam, deos pellerè de cælesti sede voluisse? Horum pedes in draconum volumina desinebant. quod significat, nihil eos relictum, nihil superum cogitasse, totius vita eorum gressu atque processu in inferna vergente. Ab hac gente Sol pœnas debitas vi pestiferi caloris exegit. Et re verâ Herculem Solem esse, vel ex nomine claret. ἡγεμῶν enim quid aliud est, nisi ἡγεσ, id est, aëris κλέσ; que porro alia aëris gloria est,*

30 *nisi solis illuminatio; cujus recessu, profunditate occultitur tenebrarum. Præterea sacrorum administrationes apud Aegyptios multiplici actu multiplicem dei asserunt potestatem; significantes, Herculem hunc esse τὸν ἐν πᾶσι, & αἰσῶ πάντων ἡδίων; id est, in omnibus, & per omnia Solem. Idem verò auctor, capite precedenti, de Marte: Plerique Liberum patrem cum Marte conjungunt, unum deum esse monstrantes. unde Bacchus Ἐνώλισ cognominatur: quod est inter propria Martis nomina. Colitur etiam apud Lacedæmonios simulacrum Liberi patris hastâ in signo, non thyrso. Sed & cum thyrsum tenet, quid aliud, quam latens telum, gerit; cujus micro hederâ lambente protegitur? quod ostendit, vinculo quodam patientia obligandos impetus belli. habet enim hedera vincienti obligandique naturam. nec non & calor vini, cujus Liber pater auctor, sæpè homines ad furorem bellicum usque propellit. igitur, propter cognatum utriusque effectus calorem, Martem ac*

40 *Liberum, unum eundemque deum esse voluerunt. Certè Romani utrumque patris adpellatione venerantur; alterum Liberum patrem, alterum Marsipatrem, id est, Martem patrem cognominantes. Hinc etiam Liber bellorum potens probatur: quòd eum primum ediderunt auctorem triumphi. Cum igitur Liber pater idem ac Sol sit, Mars verò idem ac Liber pater; Martem Solem esse quis dubitet? Accitani etiam, Hispanica gens, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrant, Neton vocantes. Et certè, ratio naturalis exigit, ut dii, caloris cælestis parentes, magis nominibus, quam re substantiâque, divisi sint. fervorem autem, quo animus excandescit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquam ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Martem cognominaverunt. cujus vim poëta exprimendo, & similitudini ignis applicando, ait;*

50 Μαινέλο δ' ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχείσασαλ, ἢ ὀλοὸν πῦρ.

Furebat ut Mars hastam vibrans, aut perniciosus ignis.

In summâ pronuntiandum est, effectum Solis, de quo fervor animorum, de quo calor sanguinis excitatur, Martem vocari. Ex his jam colligo, eundem fervorem, quo animus excandescit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquam ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Vulcanum fuisse existimatum. Apud Eumenium, in Panegyrico, hæc leguntur verba: *Si bello parta Marti dicantur, si mari quæstra Neptuno.* At apud Livium, lib. viii, antiqua est lex ista: *Vulcano arma, sive cui alii divo, votere volet, jus esto.* Hinc Romulus, Camerinis devictis, δὲ τὸ λαφύρων πύριππων χάλκεον ἀνέθηκε τῷ Ἡφαίστῳ, id est,

ex manubiis quadrigas areas dedicavit Vulcano; teste Dionysio Halicarnassense, lib. II. Sic Livius, lib. III: *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator, Vulcano sacrata, incendit.* De hoc deo ita Diodorus, lib. I, ex Aegyptiorum theologiâ: *Τὸ ἦ πῶρ μετεγεννησάμενον ἠΨαυ-
σαν ἰσομάσση αὐτὸς Φασι, νομισθεὶς μέγαν εἶναι θεόν, ἃ πολλὰ συμβαλλόμενα πάντων εἰς ἡρώων τε καὶ τε-
λευτῶν αὐξήσων.* id est: *Ignem vero interpretatione Vulcanum eos nominare ajunt, putantes ma-
gnum esse deum, & multum conferre omnibus rebus ad generationem, & perfectum incremen-
tum.* Plato, de legibus lib. VI, ipsi Soli tribuit ἡρώων, αὐξήσω, & ἡροφῶ, id est, *generationem,
incrementum, ac nutrimentum.* & ipse Diodorus, eodem loco, ignem, sive ἡ Φαυσον, ad Solem refert; quemadmodum Macrobius ad eundem Solem pertinere docet & Martem & Herculem, & Ovidius, fastor. lib. VI, ita canit:

Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam:

Nataque de flammâ corpora nulla vides.

Iure igitur virgo est, qua semina nulla remittit,

Nec capit: & comites virginitatis amat.

10

Ergo ex hoc quoque auctore Vesta nihil aliud, quam Vulcanus, & hic idem qui Sol. Nec id injuriâ equidem; quando omnia ista deorum dearumque nomina ad unum pertinebant numen, rerum omnium conditorem. Minervam esse eandem ac Terram matrem, superiori capite docui. Ovidius autem, eodem libro paullo antè, Vestam eandem facit, quam Terram, his versibus:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:

Significant sedem terra focusque suam.

20

Dionysius, libro prædicto: *Ἐστία δὲ ἀνακείδου τὸ πῶρ νομισθεῖσιν, ὅτι γῆ τε ἔσσι ἢ θεός, & ἡ μέσση καλέ-
χουσι & ἰσόμε τῆρον, τὰς ἀνάψης & μετὰ τοῖς ποιήσασιν πρὸς ἀφ' ἑαυτῆς.* id est: *Vesta ignem dicatum
esse arbitrantur, quod, quum hæc dea sit tellus, mediumque mundi locum obtineat, sublimè mican-
teis ignes ipsa ex se accendit.* Ab hoc quoque argumento templum Vestæ in urbe Româ undique erat globosum, ut orbis est terrarum. Vestam esse eandem & Minervam, ostendit Ovidius, tristium lib. III, eleg. I, hoc versu;

Hic locus est Vestæ, qui Pallada servat & ignem.

Minervam virginem habitam esse, vulgò notum est. Eandem bellorum fuisse deam, quam alio nomine Bellonam vocarunt, argumento sunt galea, clypeus, hasta, thorax ferreus, qui-
bus exornatur. Hinc Marti Minervæque spolia Carthaginensia sacrata cremavit Scipio;
ut auctor est Appianus, in Punicis. Plato in Timæo auctor est, Saiticam Minervam, quam
eandem Ifin ducebant, Ægyptiaco vocabulo dictam fuisse ΝΗΘ. supra ex Macrobio intelleximus, *Accitanos, Hispanicam gentem, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximè religione
celebrasse, ΝΕΤΟΝ vocantibus.* ex radiis Macrobius colligit, eundem deum esse Solem. infra autem, capite XXI, tradit, *Ægyptios apud Heliopolin taurum Soli consecratum, quem ΝΕΤΟΝ
cognominarunt, maximè coluisse.* Ex his omnibus satis perspicuè jam patet, & ipsum Vulcanum nullum alium esse, quam Herculem, & Martem, & Vestam, & Terram matrem, & Minervam, & Bellonam, & Ifin & Lunam, & Solem, imò & Jovem, & Mercurium, & Apollinem, & quidquid præterea nominum deorum, dearumque. Plato, de legibus XI, ubi
de deorum muneribus disserit, Vulcano juxta ac Minervæ artium originem tradit: cui at-
tans Phornutus, de naturâ deorum, *Bona, inquit, hominum pars artes Minervæ ac Vulcano tri-
buere.* Mercurio eas adscripsisse non modò Græcos, Latinos, Ægyptios, & alios, sed Celtas
etiam nostros, testis est Cæsar, in dicto com. VI. Cuncta ista deorum dearumque nomina
ac numina quomodò ad unum, verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, con-
servatorem, ac moderatorem pertineant, mox aperiam; si de Martis vocabulo, quo is apud
Germanos adpellatus sit, paucis antè disseruero. Nomina illi tributa ab antiquis mortali-
bus varia. nam & *Quirinum* adpellabant Romani, & ante hos Sabini; teste Dionysio Halicarnassense, in lib. II: & Græci *Εὐρύδαλον*; teste eodem auctore, eodem loco; & Macrobio,
loco supra dicto; & aliis auctoribus haud semel. Vulgare tamen ejus apud Græcos voca-
bulum fuit *ΑΨΗC.* unde & Latinorum *MARS*, adjunctâ unâ literâ, manasse videtur. Priscis
Hispanis, Germanorum consanguineis, dictus fuit voce Celticâ *NET*; quod idem fuisse
Ægyptiorum *NETH*, supra ostendi. hodièque Germanis dicitur invidia patrio sermone
neid, & variante dialecto *nied*. Ex quibus colligere licet, ex eadem scaturigine fluxisse Græcorum
ΑΨΗΣ, & Ægyptiorum Hispanorumq; *Neit*. ex invidiâ quidpe rixa, è rixâ certamen,
è certamine bellum. Quin Græcorum quoque *ΑΨΗΣ* satis aperto indicio provenisse videtur
ex *ΕΨΗΣ*, quod *contentionem, rixam, & certamen* notat. Germanorum nonnullis hodiè dies
Martis dicitur *Erichtag*. quæ certè vox prope ad Græcorum *ΑΨΗΣ* accedit: multo tamen propius

50

pius ad *Esus*, unde etiam conjectura haud perinde vana, priscos Germanos suâ lingvâ Martem vocasse ERIC, sive ERICH: ex quo etiam homines privi nomen habuere; ut patet ex antiquis juxtâ monumentis, & hodierno usu: quemadmodum ex Mercurii nomine THEUTH quamplurima habuere vocabula; ut suprâ, cap. IX, dixi: quorum nonnulla etiamnum durant. Sed idem Martis dies plurimæ nostratum parti vulgò vocatur, superioribus *Dingestag*, Saxonibus *Dingesdach*; inferioribus, circa divortia ostiaque Rheni, itidem *Dingesdach*, & *Dyssendach*, & *Dysdach*; septemtrionalibus *Tiisdag*, & Anglis in Britannîâ, *Tuesday*: nonnullis etiam Germanis superioribus *Zinstag*. Hoc nominis unde omnibus pariter Germanis quæsitum, haud facile dispectu est. Lucanus, lib. I, ut suprâ relatam, treis

10 refert Gallorum deos præcipuos, humanis hostiis placari solitos, his versibus:

*Et quibus immitis placatur sanguine dirò
Teutates: horrensque feris altaribus Hesus;
Et Taranis Scythicæ non mittor ara Diana.*

Ex his quisnam fuerit *Teutates*, quis item *Taranis*, suprâ dictum est. HESVM esse Martem, ex eo conjecerim, quòd *feris altaribus horrentem* cognominat. quod Marti convenire, jam antea, cap. XXII, ex Tacito didicimus. cui consentiens Cæsar, dicto comment. VI, *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, qua bello ceperint, plerumque devovent.* Et Jornandes, in libro de rebus Gothicis: *Martem semper asperrimâ placavere culturâ. nam victima ejus mortes fuere captorum.* Nomen igitur alterum

20 Martis apud Celtas fuisse arbitror THIES. ex quo factum, adspiratione abjectâ, *Ties*. unde septemtrionales, antiquitatem lingvæ mirum in modum præ reliquis Germanis in plerisque servantes, etiamnum habent *Tiisdag*, & Rheni ostiorum accolæ, mutatâ literâ adspiratâ in molliorem, *Dysdach*: his quidpe y idem sonat, quod septemtrionalibus geminum *is*, & superioribus plerisque Germanis diphthongus *ie*. posteriores deinde, adjectâ, pro ratione grammatices, unâ syllabâ, fecerunt *Tieffendach*, sive *Dyffendach*. postremi verò; hoc iterum contrahentes, metathesi quâdam literarum dixere *Dinstag*. & alii, paullum iterum dilatantes, *Dingesdach*. alii interim jam ab initio o vertentes in Z (quod etiam ex *Θεός* in *Ζεύς* factum, suprâ ostendi) pro *Thiesdag* dixerunt *Ziestag*: & deinde, modo prædicto, *Zieffentag*: tandem *Zinstag*. Lucanus verò TEXΘ metri causâ abjecisse videtur: unde effectum vocabulum HESUS, pro THEUS: sive hoc quoque dialectorum aliquâ apud Gallos sic ferente. Apud Lactantium variè in variis exemplaribus legitur modò *Esus*, modò *Hesus*: evidentissimo argumento, vocabulum esse corruptum. quia tamen in hoc est H, & in illo f: restituendum ex Lucano censeo integrum sanumque nomen *Hesus*. nam ex Lucano id nominis desumpsisse Lactantium, haud dubium est.

Ceterum auctor noster, historiæ lib. IV; *Tencteri*, inquit, *Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubens. qua ferocissimus è legatis in hunc modum protulit: Redisse vos in corpus, nomenque Germania, communibus deis, sed præcipuo deorum Marti grates agimus.* Martem heic disertissimè præcipuum Germanorum adpellat auctor deum. & tamen in libro de Germaniâ, *Deorum*, inquit, *maximè Mercurium colunt: cui,*

40 *certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* quæ certè inter se pugnant; ita, uti utrum sit verum, de Mercurio, an de Marte, omnino dubitare cogaris. Pro Mercurio equidem maximè facit, quod Cæsar de Gallis ait: *Deum maximè Mercurium colunt.* at non minùs pro Marte, quod Jornandes tradit, hunc *asperrimâ semper Gothos placavisse culturâ, nempe moribus captorum: item quod Macrobius de Hispanis, Germanorum simul ac Gallorum consanguineis, testatur, eos maximâ religione Martem celebrasse.* Sed de Germanorum gente disertissimum cum Tacito perhibet testimonium Procopius, Gothicarum rerum lib. II, de Sveonibus, ac reliquis Scandinaviæ peninsulae, quam falso adpellat nomine Thulen, incolis ita loquens: *Τῶν ἱερῶν σφίσι τὸ κάλλιστον ἀνθρώπος ἐστίν, ὃν προ ἀνδραγάλων μισηταίηο πρῶτον. τῆτον δὲ τῶ Ἀρξήνυσιν, ἐπειθεὶν αὐτὸν νό-*

50 *μίξασι μέγιστον.* id est: *Hostiarum illis pulcherrima est homo, quem omnium primum in prælio ceperint. hunc Marti immolant; ut quem deorum maximum ducunt.* Summo equidem jure Mercurium, sive THEUTH deum maximâ coluerunt omnes Celtae religione; quia ab hoc originem suam sese habere haud ignorabant, & palàm profitebantur. haud immeritò tamen Martem etiam, bellorum rectorem, ut præcipuum venerati sunt deum; quia in omni vitâ nil nisi Martis fuere filii; utique Germani, posterioribus etiam sæculis, nullâ aliâ re magis quàm Martis virtute beneficiisque gaudentes. Martem vel solum, vel omnium maximè coluisse alias quoque bellicosissimas genteis, Thraces, Sarmatas, Scythas, satis notum est.

Ceterum

Ceterum HERCULI, quem *primum omnium virorum fortium, ituri in praelia, canebant*, quod fuerit apud Germanos nomen, planè ego ignoro. Gallos suâ lingvâ adpellasse ΟΨΥΙΩΝ, ΟΓΜΙΩΝ, auctor est Lucianus, in Hercule Gallico.

CAP. XXIX.

Priscos Germanos unum, verum, aeternum Deum in trinitate coluisse, sub SOLIS, LUNAE, atque IGNIS numinibus.

QUANTA fuerit, non modò in Græcorum ac Latinorum, sed etiam in Ægyptiorum, & Celtarum, aliarumque gentium theologiâ variorum numinum confusio, ¹⁰ satis ex hæcenus dictis perspectum est. Causa tantæ confusionis origoque nulla alia fuit, nisi ea, quam supra ostendi. nempe, quum Adamus, & primi eius posterum uni illi vero atque æterno Deo, cunctarum rerum conditori, ob multiplicem potentiam, ac vim, variasque ob virtuteis, & effectus, varias ac multiplicis tribuissent adpellationes; primò horum filii, verum Deum existimantes Solem, dein Lunam etiam cum Sole conjunctam; hos sub dictis adpellationibus venerati sunt. mox horum filii atque nepotes, alia etiam sidera inter numina cœlestia adsciscentes, mirificè easdem adpellationes permiscuerunt magis inter ea, quàm distribuerunt. Quâ confusione licet in tantum demissis fuerint labyrinthum, uti, quod numen quo nomine rectè venerarentur, tandem nesciverint; tamen sapientiores, priscæque theologiæ, quam ab Adamo majores eorum acceperant, paullo peritiores sacerdotes, unum esse summum in cœlis Deum, rerum omnium auctorem juxta ac moderatorem, ceteris illis deis, simulque hominibus imperitantem, professi sunt; ut supra demonstratum. Ab hac tamen veri Dei notitiâ aliæ gentes longius, quàm aliæ, in errores deflexerunt; ut ex Græcorum Latinorumque auctorum lectione cuius intelligere promptissimum est: quos singulos hoc loco citare, nimis foret alieno in opere longum, nec necessarium. Celtas nostros, atque in his maxime Germanos ac Gallos, quam diligentissimè priscæ theologiæ servasse memoriam, vel ex eo satis claret, quòd uni, ex reliquis gentibus, de vero illo æternoque numine ΤΗΕΥΤΗ, & item de primo mortalium, quem is è terrâ formaverat, ΜΑΝΝΟ, notitiam satis probam sanamque habuere. Nec minùs tamen ex eo quoque summa eorum perspicitur religio atque pietas, ³⁰ quòd summum æternumque ΤΗΕΥΤΗ trinum in unitate, & unum in trinitate professi sunt. Cujus equidem rei apud alias quoque gentes ab initio quædam fuit notitia, maximè apud Ægyptios: verum postea iis sæculis, quibus rectè etiam tum senserunt nostri, tam exigua ejus apud illos relicta fuerunt vestigia, uti ne ipsi quidem, qui quotidie ea conspicerent, quid sibi vellent, intelligerent. De Germanis nostris hæc supra ex Cæsaris cognovimus belli Gall. comment. VI: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperitè jurantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt. Quæ quamlibet fallâ videantur ex iis, quæ supra ex Tacito & aliis auctoribus de pluribus Germanorum diis adduxi: tamen per se quàm verissima sunt. quidpe majores nostri unum, solum, æternum agnoverunt Deum, in tribus personis, PATRIS, FILII, & SPIRITUS ⁴⁰ SANCTI, quemadmodum ipse primo eorum patri ΜΑΝΝΟ sese manifestaverat; hic verò filios nepoteisque suos edocuerat. Antiquâ tamen illâ Satanæ, æterni humani generis hostis, illusionem, unâ cum reliquis mortalibus, circumducti, trinam hanc divinitatem rebus à vero æternoque Deo conditis attribuerunt, Soli, Lunæ, ac Vulcano: ita, uti Solem intelligerent esse Deum patrem; Lunam, Deum Filium; Ignem, Deum Spiritum sanctum: quia horum maxima erat omnibus in rebus virtus atque potestas. Vetustissimos idem sensisse Ægyptios, ostendit Diodorus, lib. I, his verbis: Τὸς δὲ οὐκ κατ' Αἰγυπτίον Φασὶ ἀνθρώπων τὸ παλαιὸν ἔσθαι δύο θεοὺς αἰδύς τε καὶ πῦρ, τὸν τε ἥλιον, καὶ τὸν σελασίω. Τῶν δὲ ἑσθ' ἑνὸς θεοῦ ὀπίσσω τὴν σύμπασαν κόσμον διοικεῖν, τρεῖς φοῖς τε καὶ αὐξήσας πάντα. τὸ δὲ πῦρ μετὰ τὸν δόμνον ἢ Φαίον ὀνομάσθαι, νομίσσας μίγαν εἶναι θεὸν, καὶ πολλὰ συμβαλλέσθαι πᾶσιν εἰς ἡρώσιν τε καὶ τελείαν αὐξήσιν. Id est: *Vetustissimos ajunt in Ægypto mortales, quum mundum suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse deos conjecisse, æternos, atque omnium primos, Solem ac Lunam. hos deos mundum universum gubernare statuunt, nutrienteis & augenteis omnia. Ignem porro per interpretationem Vulcanum dicere: & ipsum magnum deum esse existimanteis, qui multum ad cunctarum rerum generationem, exactumque incrementum conferat.* Sed hæc sententia de nostris Germanis uti satis firmetur, pluribus ostendendum erit argumentis rationibusque idoneis, reliquum etiam mortalium genus initio in Sole, Lunâ, ac Vulcano, trinitatem unius*